

Көнч драматургларын п'есләри һаггында *

Үмумиттифаг Коммунист (болшевикләр) Партиясы Мәркәзи Комитәсинин «Драм театрларынын репертуары вә ону яхшылашдырмаг тәдбирләри һаггында»кы гәрары бизи, совет драматургларыны, һәятимызы һәгиги вә реал тәсвир әдән, совет адамларынын гәһрәманлыгларыны әкс әтдирән вә кениш халг күтләләрини коммунизм руһунда тәрбия әдән әсәрләр яратмаға чагырыр.

Бу гәрар бизә өйрәдир ки, драматург һәр заман ирәлийә бахмалы, социалист һәятимызын габаг сыраларында кетмәли вә сағлам дүшүнчәли, истә'даллы бир әдәби кәңчлик ярамасына чалышмалыдыр.

Совет драматургиясы саһәсиндә чалышмаг истәйән һәр бир кәңч, әсәр язмашыдан габаг гаршысында һансы мәгсәди гойдугуну тәйин әтмәлидир. Көрәк бу әсәр күтләләри коммунистчәсинә тәрбия әтмәкдә бир хидмәт кәстәрә биләчәкмә? Нә үчүн вә кимин үчүн язырсан? Буну билмәдикчә әсәр язмаг мүмкин дейилдир. Драматург бөйүк савада вә билийә, мушаһидә габиллийәтинә малик олмалы, һәр заман өз үзәриндә ишләмәли вә әдәбийяты, сәнәти яхшы биямәли, һадисәләри сечмәйи, яхшы илә писи айырды әләмәйи бачармалыдыр.

Мән бурада илк әввәл Чаббар Мәчнунбәйов, Сәттар Ахундов, Әйүб Аббасов йолдашларын әсәрләри һаггында данышмаг истәйирәм.

Әбәтгә бу йолдашлары драматургия әләминдә кәңч һесаб әтмәк олмәз. Чүнкү арада бөйүк фәсиләләр бурахаг үзүн заман ени әсәр вермәсәләр дә, һәр һалда драма саһәсиндә чохдан чалышмагдәдир. Анчаг сон заманда яздылары ени әсәрләр бир даһа субут әтди ки, бу йолдашларын п'ес язмалары тәсәлуфи бир һәвәсдән йох, дахили тәләбдән ирәли кәлир. Чаббар Мәчнунбәйов ени яздыгы «Ики үрәкли адам» адлы п'есиндә чох муһүм вә зарури бир мәсәләйә тохунмушдур. Чаббар бу п'есиндә колхозларынын тәсәруфат саһәләрини артырмаг урунлакы мубаризәләрини, әмәк гәһрәманлыгыны тәсвир әтмәклә бәрәбәр совет инсанларынын шүүрундакы капитализм галыглары илә мубаризә мәсәләсини дә ирәли сүрмүшдур. Әсәрин гәһрәманы олан Ширзад нә гәдәр әмәк саһәсиндә габагчыла вә мубаризә олса да өз фәрдиййәтчилик һисәләриндән яһа гуртара билмир. Онда ики чырпынан үрәк вар. Бире ону ирәлийә, ени һәятә, ени гурулуша чәкирсә, о бире үрәк бу инкишафын габагыны сахлайыр, өз һәйәчанлары илә Ширзадә наһәт әдир вә габагчыла адам олмаға гоймур.

Әсәр чох мараглы мәсәләдән бәһс әдир вә бир чох мәзийәтә маликдир. Әйни заманда бир чох чиди нөгсанлары да вардыр. Драматург әсәрин сүжәтини даһа да мараглы әтмәйә чалышмалы, айры-айры сурәтләрин, хусусән габагчыла совет адамларынын чаллы, реал, сәчиййәни олмаларына диггәт әтмәлидир. Драматург Ширзадын да инкишафында мүсәбәт вә ишыгы чәһәтләри гүвәтләндирмәлидир. Әлә әтмәк ләзымдыр ки, Ширзад доғрудан да өз дахили әләми илә мубаризә әдән бир колхозчу олсун.

Сәттар Ахундовун район театрлары сәһнәсиндә ойнанылан «Достлар» п'еси дә онун ярадычылыг инкишафы нәгтейи-нәзәриндән чох мараглыдыр.

«Достлар» п'еси партиямызын Мәркәзи Комитәсинин Феврал Пленуму гәрарларынын колхозларымызда һәятә кечмәси урундакы мубаризәлән бәһс әдир. Әсәрдә бир-бирилә ярышан ики колхоз күтүрүмүш вә бу мубаризә фонунда колхозларымызын габагчыла адамлары ширин бир дил илә, кәзал бир юмор илә тәсвир әдләмшдир. Бу п'есин әсәс нөгсаны сүжәт хәттинин бир гәдәр гырыг олмасында иди. Бу гырыгылыг да бә'зи персонажларын һадисә илә сых әләгәдәр олмасына вә она корә дә зәиф чыкмаларына сәбәб олурду. Сәттар Ахундов дейилән тәнгиdlәрә әһәмиийәт верди, әсәрин үзәриндә ишләди вә она корә дә п'есин бир чох нөгсанларыны дүзәлдә билди.

Мән Әйүб Аббасов йолдашын Көнч Тамашачылар Театрынын сәһнәси үчүн яздыгы «Баһар нөгмәси» п'есиндән данышмаг истәйирәм.

Әйүб Аббасов йолдашын Көнч Тамашачылар Театры сәһнәсиндә кәдән вә ушаглар арасында һәгигәтән бөйүк мувәффәгийәт газанмыш «Мәлик Мәммәд» п'еси вә сонра яздыгы «Баһар нөгмәси» п'еси онун ушаг драматургиясы саһәсиндә чалышан габиллийәтли бир язычы олдуғуну кәстәрәдир.

«Баһар нөгмәси» п'еси мусигидә хәлгидиң мәсәләсини гәдир. Халг арасындан, чобанлыгдан чыхыб консерватория скамаларына гәдәр кәлиб чатап Алад, мусигидә формализм вә сун'илик, уйдурмачылыг әләйһинә мубаризә апарыр вә өз ярадычылыгы илә субут әдир ки, бәстәкар үчүн халға вә онун өлмәз мусиги мөдәниййәтинә әсәсләнмәг еканә дүзкүн йолдур. Партиянын мусиги саһәсиндәки тәләбләринә әсәрдә дүзкүн чаваб верән муәллиф, кәңчләрин мусиги тәрбийәсинә хидмәт әдән фәйдалы бир әсәр ярада билмишдир. Бу әсәрин дә үмдә нөгсаны конфликт вә характерләрдәдир.

Мән бурада драматургия саһәсинә еничә кәлмиш вә «Лачын» адлы илк мувәффәгийәтли п'ес яамыш шаир Ә. Тәл'әтин әсәри һаггында данышмаг истәйирәм. Бу әсәр район театрларынын сәһнәсиндә ой-

назмаг үчүн инчәсәнәт ишләри идарәсинин бәдии совети тәрәфиндән гәбул әдләмшдир.

Чәһәдә гәһрәманлыглар кәстәрмиш Лачын, кәнд тәсәруфаты саһәсиндә дә габагчылдыр. Колхоз сәдри Гылычов, һесаблар Гурбан Лачынны әдә әтәйи гәләбәләри кәздән салмаға чалышырлар. Чүнкү Гылычов Лачыннан горхур, онун әввәл-ахыр колхоз сәдри олачагыны күман әдәрәк һәр заман Лачынны изләйир, нәтижәдә район партия комитәсинин ишә гарышмәсилә Гылычовун, Гурбанын яратдыгы пис вәзийәт ортадан галхыр вә Лачын үчүн әмәк гәһрәманлыгы кәстәрмәкдән өтрү бөйүк шәрәит вә имкан яраныр.

Әсәрдә икинчи бир хәт вә вар. Бу да Кәклийин, Лачыннын вә онун чәһәдә өлүмдән гуртардыгы актриса һичранын бир-бирилә әләгәсидир. Муәллиф Лачын илә Кәклик арасында олан сәмими севкини кәзал биярларла тәсвир әдир.

Әсәрин нөгсан чәһәти Гылычов вә Гурбанын чох габарыг верилмәсидир. Гылычов индики колхозларымыз үчүн һеч дә характерик олмәли бир сәдрдир. Муәллиф бу нөгсаны дүзәлтмәсә, әсәр ярымчыг бир әсәр олараг галачадыр. Тәл'әт сәһнәни вә драматургияны билир, онун чох сәлис вә шаирәнә дили вар. Анчаг Гылычов кими тәкрарән сәһнәмиздә кәстәримини вә индики колхозларымыз үчүн типик олмәли бир сурәти әсәрин мәркәз хәттиндә гоймасы һәр һалда п'есин дәйәрини ашагы салыр. Тәл'әт ялынз бу хәтти дүзәлткәндән сонра әсәрин сәһнәйә вермәлидир.

Драматургия саһәсинә еничә кәлмиш икинчи шаир Әнвәр Әлибәйли йолдашдыр. Онун һәсән Гасымов илә бир ердә яздыгы «Ени етмәләр» адлы п'еси нефт ишчиләринин һәятына һәср әдләмшдир. Бу п'есдә сәнәт мәктәбини еничә гуртармыш вә нефт ишиндә мувәффәгийәтлә чалышан кәңчләрин сурәтләри верилмишдир.

Әнвәр Әлибәйли яхшы шаирдир. Анчаг вәдәнсә «Ени етмәләр» әсәриндә шә'рийәт вә лирика аздыр. Балбуки, кәңчләр һаггында язылмыш бир драм әсәриндә шә'рийәт вә лирика даһа чох ер верилмәлидир. «Ени етмәләр»ин икинчи муәллифи һәсән Гасымовун п'есләри район театры сәһнәләриндә тамаша гәлүмшдур. һәсән Гасымов һәяты вә драматургияны яхшы билир. Анчаг онун әсәрләриндә тәсәлуф әдлән гурулуғ вә схематизмин кәдәчәкдә тәкрар олунмасы үчүн муәллиф өз үзәриндә чох чиди ишләмәлидир.

Көнч нәслин тәрбийәсинә һәср әдләмш ики п'есдән бәһс әтмәк истәйирәм. Чәлал Мәммәдов йолдашын яздыгы «Удуг» адлы п'еси чох сәчиййәдидир. Ләкин бу п'есин конфликт вә дил чәһәтдән бә'зи нөгсанлары вардыр ки, муәллиф һазырда бу нөгсанлары дүзәлтмәкдәдир.

Көнч Тамашачылар Театрынын актйорлары Атаев вә Әһмәдов йолдашлар муштерәк яздылары «Сәадәт йолларында» адлы п'есин әйни мөвзуа һәср әтмишдир. Драматургия вә сәһнә гануналары чәһәтдән мараглы язылмыш бу әсәрдә сәнәт мәктәби тәсвир олунур. Мәктәби битирмиш кәңч нефтчиләр истәһәсалатла бөйүк фәзлийәт кәстәрәрәк аз бир заманда өзләрини танытдыра билнргәр. П'есдә яхшы дил вә мараглы сурәтләр вар. Анчаг Атаев вә Әһмәдовун бунада габаг яздылары вә Көнч Тамашачылар Театрынын сәһнәсиндә кетмин «Сейран» п'есиндә олдуғу кими бу п'есдә дә сүжәт чәһәтдән гырыгылыг вә даязлыг һисә олунур. Әсәри айры-айры әффәктли эпизодлара гурбан етмәмәли вә мөһкәм сүжәт хәтти асасында гүвәтлән вә дәрин характерләр вермәйи драматург бачармалыдыр.

Драматургия илә мәшғул олан кәңчләримизин әсәрләриндә үч әсәс нөгсан һәр заман тәкрар олунмададыр: 1. Әсәрдә мәгсәд айдындыгы, идея нәтигамәти йохдур вә нә үчүн язылдыгы бәлли дейилдир. 2. Бу әсәрләрдә конфликт зәифдир, характерләр, заман вә мөкан вәдәти йохдур. 3. Дил зәифдир, айры-айры сурәтләрин өзәринә мөхсүс данышыг тәрзләри йохдур. Бә'зи муәллиф ади сәрф-нәһв гәйдаларына бәлә рияйәт әләмир.

Ибраһим Йүгүбов йолдашын «Вәтән әшги» адлы п'еси бу чәһәтдән чох типикдир. Муәллиф бир п'есдә әйни заманда бир чох мәсәләни һәлл әләмәк истәйир вә тәби ки, һеч бирикәнә дә һәлл ола билмир. Әсәрдә һәм али мәктәб тәләбәләринин һәяты, һәм дә вәтән муһарибәси чәһәси, һәрби хәстәхана, һәрби мәктәб, бир гызы севән ики гәһрәманын бири-биринә мунасибәти, оглуғун итирмиш ата-ана, бачысыны севән гардаш, тәзә әнлә гурмуш севкилләр вә и. а. тәсвир олунур.

Муәллиф бир чох мәсәләләри бир ерә топламыш, анчаг муәййән конфликт хәттилә бирләндирә билмәмшдир. Она корә дә әсәрдә характерләр йохдур, дил зәифдир.

Әли Хейбәр йолдашын «Йөй көл» әсәриндә дә, әйни нөгсанлар вар. «Йөй көл»дә сүжәт хәтти зәифдир. Әли Хейбәр йолдаш бир п'есдә һәм колхозларымызын муһарибән бәлән гәдәги вәзийәтләрини, һәм муһарибән башланмасыны, Вәтән муһарибәси дөврүнү вә гәләбә күнләрини тәсвир әтмишдир. Бу гәдәр бөйүк бир заман мәтуратуғундән вә һәмсындан бәһс әтмәк истәлийиндән һеч бир дөвр ләзым олдуғу кими чалын вә реал чыкмашыдыр. Анчаг бу әсәрин бә'зи мүсәбәт чәһәтләри дә вардыр. Әли Хейбәр йолдашын бу әсәри муәллифин һәяты билдийини вә сәһнәни һисә

әләдийини субут әдир.

Фәрһад Рәзәз йолдашын «Артур» адлы п'есиндә дә әйни нөгсанлар вардыр. «Артур» п'есиндә муәллиф алдыгы мөвзуу яхшы мәнсимәдидилән вә тәсвириңә киришдийи харижи милләтнин һәятыны, характерләрини, мубаризә гәйдаларыны билмәдийиндән әсәри зәиф вә гуру чыкмышдыр. Әбәтгә харижи өлкәләрдә иртиҗа гүвәтләрилә апарылан ингилаби мубаризәлән, демократик һәрәкатдан язмаг мүмкүндүр вә ләзымдыр. Амма муәллиф бу чүр мөвзуа даһа мәс'улийәтлә янамалыдыр. Ләкин чабан язычы Оттай Саламзәдә бир нөрдәли п'есдә Америкада ингилаби һәрәкәтти муһтәчәләр тәрәфиндән боғулдугуну тәсвир әтмәк истәйир. П'есин гәһрәманы ингилабчы бир фәйләни изләйиб тутдуран пешкар бир чәсүсдур. Бу чәсүс ингилабчыны тутдуругдан сонра бирдән-бирә вичдан әзабы чәкмәйә башлайыр вә нәһайәт иштиһар әдир. һадисә чох сун'илидир. Сүжәт хәтти зәифдир. П'ес чох гуру язылмышдыр. Муәллифин тәсвир әтдийи һәят һаггында һеч бир тәсәвуру йохдур. Оттай Саламзәдә әйни заманда һәкайә дә, шәир дә языр. Анчаг яздыларынын үзәриндә ишләмәли, чох адыр анчаг зәиф языр.

Мирзә Муштағын «Араз» адлы п'есин һаггында да бир нечә сөз демәк истәйирәм. Мирзә Муштаг бу п'есиндә Чәнуби Азәрбайҗандакы демократик һәрәкәти тәсвир әтмәк истәмишдир. Анчаг демократия уғрунда мубаризә әдән азәрбайҗанлылары тәсвир әтмәк әввәзинә мәчәрәчүлүгә гаушылмышдыр. Нәтижәдә мөндәрәчә вә мәзмүн чәһәтдән зәиф, долгун сурәтләри олмәли бир әсәр мейдана чыхармышдыр.

Мән бурада комедия һаггында да ики кәлмә демәк истәйирәм. Көнч драматурглары арасында комедия язмәгә дә бөйүк һәвәс һисә олунур. Комедия һәр заман халгымызын севимли тамашасы олмушдур. Драматургун комедия язмасыны, театрларымызын комедия тамашасы вермәсини халгымыз һаглы олараг тәләб әдир. Анчаг бизим муасир драматургиямыз бу тәләби едәйә билмир. Көнч драматург Салаһов «Ярыш» адлы бир комедия яамыш вә бу комедиясында муһүм бир мәсәләйә тохунмушдур. Салаһов бу әсәриндә истәһәсалат илә колхозун гаршылыгыла әләгәсини, бир-биринә ярдымыны, кәнддән истәһәсалатла кәлмиш кәңчләрин өйрәдilmәсини тәсвир әдир. Салаһовда мәзһәк габиллийәти вар. Онун диалоглары бә'зән чох күлмәли вә ширин олур. Уста һәнәклә уста Көнәк, ики гәчәлан нефт устасы бә'зән чох мә'налы сөзләр данышырлар, онларын арасындакы мубаризәни кәстәрмәк үчүн кәңч драматург бир нечә мараглы һадисә тәһә билмишдир. Анчаг тәсәсуфләр ки, бу яхшы чәһәтләр п'есдә чох аздыр, нөгсанлар исә чохдур. Учуз сөзләр, сәһнәдә мөгәввә кими һәрәкәт әдән адамлар, зәиф сүжәт хәтти әсәрин үмумийәтлә зәиф чыкмасына сәбәб олмушдур. Шит зарафәтләр, мә'насыз һырылтылар комедияны балтылашдырыр.

Көнч драматург Чәфәр Гарзев йолдашын «Һесаблар биләр» адлы комедиясында исә һәят тамамилә тәһриф әдләмшдир. Бу әсәрдә тәсвир олунмуш адамларын ялынз ики нәфәрдән башға һәмсы оғрудур, чәндир, сахта гәбз дүзәлдәндир. Колхоз сәдри оғрудур, һесаблар оғрудур, тәфтиш комисйону оғрудур. Райондан кәлән нүмәйәндә буналарла әлбирдир вә и. а. Ялынз ики кәңч, Муса илә Шәфигә бу вурһавурда иштирак әләмирләр, әввәл өзләрини бу адамлара гаршы чох ләгәйд апарырлар, сонра исә онларын ифшасында иштирак әдирләр. Бу әсәрдә совет һәяты тәһриф әдләмш, совет адамлары карикатура кими верилмишдир. Мәнчә Чәфәр Гарзев йолдаш Мәркәзи Комитә тәрәфиндән исләтмәмиш, нөгсанлы әсәрләрин тәсвири алтына дүшмәкдәнсә һәяты дәрпидән өйрәнмәли вә өз сияси билийини артырмалыдыр. О заман баша дүшәр ки, оғрулар вә халг малыны дағдыданлар бөйүк бәдии бир әсәр мөвзуу олмагдан гәт-гәт апагыдырлар.

Мәһәррәм Әлизадә йолдашын комедиясында бә'зи яхшы чәһәтләр вардыр. О, сүжәт гурмагы бачарыр, мараглы типләр вә сәһнә вәзийәтләри тәһә билир, мәзәли сәһнә дили вардыр. Анчаг о, бу яхшы чәһәтләрини инкишаф әтдириб долгунлашдыра билмир, чох багы вә үчүз йола дүшүр вә өз әсәрләрини керидә гәлмәли адамларын зәвгүнә уйғунлашдырыр. Оду ки, Мәһәррәм Әлизадәнин комедиялары хейр вермәдәнсә даһа чох зиян верир. Күтләләри коммунизм руһунда тәрбийә әтмәк мәгсәдән дашыян совет театры, бу әсәрләри бу шәкилдә тамашаға гоя билмәз.

Мәһәррәм Әлизадә икки икки тәзә п'ес язмшдыр. Бу п'есләрдән бири «Даг чичәйи» адлында мусигили комедиянын либреттосудур. Бу, онун әп зәиф, әп багы вә йүңкүз әсәри һесаб олунмалыдыр. Бу әсәр чох һаглы олараг тәһгид әдләди. Онун икинчи комедиясы исә социалист кәдлийи, мөдәни һәддийәтләринә һәср әдләмшдир. Әсәрдә бир чох көһнә нөгсанлар тәкрар әдлсә дә, бә'зи мүсәбәт чәһәтләр дә вардыр. Әсәс шәрт орасындадыр ки, Мәһәррәм Әлизадә тәһгидә гулағ асмалы вә әсәрин үзәриндә чиди ишләмәлидир.

Өлкәмиз өз язычыларындан йүксәк мәфкүрәди, бәдии вә муасир әсәрләр, нефт вә һәмбыг гәһрәманларыны, вәтән муһарибәси гәһрәманларыны, Социалист Әмәли Гәһрәманларыны кәстәрән, онларын әмәк фәдкарлыгларыны, икидикләрини тәрәннүм әдән әсәрләр тәләб әдир.

Көнч драматургларымыз партиянын, вә халгын, бу тәләбләрини еринә етирмәк уғрундакы мубаризәдә өз үзәрләриндә бөйүк мәс'улийәт һисә әтмәли, бу мунаһарәтин гаршылағдығу вәзийәтләри бүтүн дәрйәлийә илә дәрәк әтмәли вә еничә чәһәтдән әдәли, бәдии чәһәтдән йүксәк ярамәгәдәр яратмаға чалышмалыдырлар.

*) Көнч драматургларын республика мунаһирәсиндәки ма'рузәсиндән.